

Tomasz Pączek

Aparat kontroli wewnętrznej zwalczający przestępczość w Milicji Obywatelskiej (1945–1990)

Wstęp

Przestępczość kryminalna funkcjonariuszy Milicji Obywatelskiej była zjawiskiem, które towarzyszyło tej formacji przez cały okres działalności. Z upływem lat zmieniała się dynamika przestępczości, charakter czynów zabronionych oraz motywy ich popełniania. Kierownictwo Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego, a później Ministerstwa Spraw Wewnętrznych oraz Komendy Głównej Milicji Obywatelskiej próbowało w jakiś sposób przeciwdziałać temu zjawisku. W latach czterdziestych były to weryfikacje kadrowe noszące znamiona „czystek” personalnych. Temu celowi służyło też utworzenie „wewnętrznej milicji”, która miała zwalczać przestępczość funkcjonariuszy MO.

Aparat kontroli wewnętrznej w Milicji Obywatelskiej był budowany niezależnie od podobnego pionu w bezpieczeństwie publicznym¹. W 1945 r. był to Wydział Informacji KBW i MO przekształcony w Zarząd Kontrwywiadu WBW i MO, następnie Wydział Specjalny (1946–1954) i Wydział ds. Funkcjonariuszy MO (1954–1955). Po 1955 r. pion wewnętrzny w MO zlikwidowano. Sprawami przestępstw funkcjonariuszy zajmowali się przełożeni i ogniwa kadrowe. Ponowne utworzenie aparatu wewnętrznego, który objął swym działaniem funkcjonariuszy MO i SB oraz pracowników cywilnych tych służb, przypadło na rok 1984. Wtedy to za sprawą ministra spraw wewnętrznych gen. Czesława Kiszcza utworzono Zarząd Ochrony Funkcjonariuszy MSW, który funkcjonował do 1990 r.

---

¹ W aparacie bezpieczeństwa publicznego w latach 1945–1954 funkcjonował Wydział ds. Funkcjonariuszy, a od 1949 r. Biuro ds. Funkcjonariuszy (*Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 1: 1944–1956, red. K. Szwagrzyk, Warszawa 2005, s. 45–46; J. Borowiec, *Polityka karna wobec przestępstw i wykroczeń funkcjonariuszy Urzędu Bezpieczeństwa w województwie rzeszowskim (1944–1956)*, Rzeszów 2014, s. 18).

Struktury „milicji wewnętrznej” nie były dotąd wnikliwie badane². Nieco lepiej kształtuje się nasza wiedza o działalności Zarządu Ochrony Funkcjonariuszy³. Podstawowym celem artykułu jest więc zaprezentowanie aparatu kontroli wewnętrznej w Milicji Obywatelskiej i jego zadań związanych ze zwalczaniem przestępczości popolitej wśród funkcjonariuszy MO, a także form organizacyjnych i kadr. Nie sposób jednak uniknąć również wskazania jego zainteresowań natury politycznej, do których w istocie ten pion był przede wszystkim powołany.

Zasady odpowiedzialności karnej funkcjonariuszy MO

Sprawa odpowiedzialności karnej funkcjonariuszy MO w momencie powstania Milicji Obywatelskiej była skomplikowana. Władzę komunistyczną cechował chaos i niechlujstwo prawne w wielu dziedzinach życia. Tak również było w przypadku Milicji Obywatelskiej. Lakoniczny dekret o powołaniu milicji z 7 października 1944 r.⁴ nie rozwiązywał wielu kwestii związanych z działalnością formacji. Milczał też w kwestii traktowania funkcjonariuszy MO na gruncie obowiązującego prawa karnego.

W II Rzeczypospolitej Polskiej policjanci zgodnie z rozporządzeniem prezydenta z 6 marca 1928 r.⁵ uważani byli za urzędników w rozumieniu ustaw karnych. Ponadto w rozporządzeniu umiejscowiono przepisy karne odnoszące się tylko do policjantów. Za popełnione przestępstwa odpowiadali oni przed sądami powszechnymi. W przypadku wcielenia do sił zbrojnych na wypadek mobilizacji oraz ze względu na interes obronny państwa funkcjonariusze policji byli traktowani jak żołnierze i odpowiadali za popełnione przestępstwa przed sądami wojskowymi.

Policja Państwowa została rozwiązana dekretem PKWN z 27 lipca 1944 r.⁶, tym samym wszelkie ustawodawstwo dotyczące PP przestało obowiązywać. Zachowane zostało jednak ustawodawstwo karne, przede wszystkim kodeks karny z 1932 r.⁷ oraz kodeks postępowania karnego z 1928 r.⁸ Kodeks karny zawierał rozdział poświęcony przestępstwom urzędniczym (m.in. łapownictwo, przekroczenie uprawnień, ujawnie-

---

² O pionie wewnętrznym w MO wspominają w swoich pracach Piotr Majer oraz Tomasz Pączek. Zob. P. Majer, *Milicja Obywatelska 1944–1957. Geneza, organizacja, działalność, miejsce w aparacie władzy*, Olsztyn 2004, s. 124–125; T. Pączek, *Milicja Obywatelska w Słupsku i powiecie słupskim w latach 1945–1975*, Słupsk 2014, s. 46.

³ D. Wicenty, *Kiszczakowska „policja w policji”. O Zarządzie Ochrony Funkcjonariuszy (1985–1990)*, „Dzieje Najnowsze” 2016, nr 1, s. 135–164 (i podana tam literatura).

⁴ Rozporządzenie miało moc ustawy (DzU 1944, nr 7, poz. 33).

⁵ DzU 1928, nr 28, poz. 257.

⁶ Dekret PKWN o rozwiązaniu Policji Państwowej (tzw. granatowej policji), 15 VIII 1944 r., DzU 1944, nr 2, poz. 6.

⁷ DzU 1932, nr 60, poz. 571.

⁸ DzU 1928, nr 33, poz. 313.

nie tajemnicy państwowej i służbowej). Uchylona ustawa o PP zawierała przestępstwa typowe dla formacji zmilitaryzowanej, takie jak: niewykonanie rozkazu, samowolne oddalenie, znieważenie przełożonego, wywołanie nieposłuszeństwa i buntu, działanie na szkodę podwładnego.

Wobec milicjantów nie można było zastosować przepisów karnych wymienionych w ustawie o PP, gdyż ustawa ta nie obowiązywała, ani przepisów kodeksu karnego dotyczących odpowiedzialności karnej urzędników państwowych, ponieważ ustawodawstwo PKWN nie zawierało stwierdzenia, że funkcjonariusze są traktowani jak urzędnicy w rozumieniu ustaw karnych. Nierozwiązana pozostawała ponadto kwestia jurysdykcji sądowej za przestępstwa pospolite popełnione przez funkcjonariuszy MO.

Dekret PKWN z 23 września 1944 r. prawo o ustroju sądów wojskowych i prokuratury wojskowej⁹ oraz kodeks karny Wojska Polskiego¹⁰ nie mówiły wprost o odpowiedzialności karnej funkcjonariuszy MO przed sądami wojskowymi. Stwierdzały tylko, że jurysdykcją sądów wojskowych objęte są także inne osoby przewidziane prawem. Artykuł 76 kkWP stanowił, że za żołnierzy uważa się także osoby pracujące w dziedzinach zmilitaryzowanych. Nie było to jednak wystarczające, aby uznać, że milicjanci podlegają orzecznictwu sądów wojskowych.

W celu jednoznacznego określenia zasad odpowiedzialności karnej funkcjonariuszy MO podjęto stosowne prace legislacyjne. Toczyły się one dwutorowo – w Komendzie Głównej MO i w Resorcie Bezpieczeństwa Publicznego. KG MO stała na stanowisku, że odpowiedzialność milicjantów ma być taka jak policjantów państwowych przed wojną, tym bardziej że projektem zajmowali się byli policjanci zatrudnieni w milicji. W przygotowanym rozporządzeniu¹¹ na podstawie dekretu o Milicji Obywatelskiej zawarto niemal identyczne rozwiązania jak w ustawie o Policji Państwowej z 1928 r. Milicjanci mieli być uznani za urzędników państwowych, a rozporządzenie to zawierało katalog przestępstw związanych z pełnieniem służby w MO.

Pomijając niekonstytucyjność rozwiązań, m.in. wpisanie do aktu wykonawczego czynów zabronionych zagrożonych karą, należy przyznać, że projekt rozporządzenia zmierzał do opanowania chaosu prawnego związanego z odpowiedzialnością karną milicjantów i czynił z MO instytucję cywilną. Projekt rozporządzenia nie wszedł jednak w życie, najprawdopodobniej z braku zgody RBP¹². W resorcie tym z kolei na podstawie dekretu prawo o ustroju sądów wojskowych opracowano projekt rozporządzenia o odpowiedzialności funkcjonariuszy bezpieczeństwa publicznego i Milicji Obywatelskiej za popełnione przestępstwa przed wojskowym wymiarem sprawiedli-

---

⁹ DzU 1944, nr 6, poz. 29.

¹⁰ DzU 1944, nr 6, poz. 27.

¹¹ AAN, KC PPR, 295/VII/171, Projekt rozporządzenia kierownika Resortu Bezpieczeństwa w sprawie zakresu działania organizacji wewnętrznej oraz praw i obowiązków Milicji Obywatelskiej, 12 XII 1944 r., k. 57–112.

¹² P. Majer, *Milicja Obywatelska 1944–1957...*, s. 93–94.

wości¹³. Akt prawny miał obowiązywać w czasie wojny i w okolicznościach wojną wywołanych. Projekt nie zyskał jednak aprobaty naczelnego dowódcy WP gen. Michała Roli-Żymierskiego. Rola-Żymierski proponował utworzenie dla funkcjonariuszy BP i MO sądów specjalnych¹⁴.

W lutym 1945 r. w Wydziale Sądownictwa Wojennego MON powstał projekt powołania sądów ds. bezpieczeństwa publicznego usytuowanych w strukturze MBP. Koncepcję ostatecznie zrealizowano poprzez powołanie wojskowych prokuratur rejonowych i wojskowych sądów rejonowych rozkazem organizacyjnym ministra obrony narodowej nr 023/org. z 20 stycznia 1946 r., który przekazywał do ich właściwości sprawy wszelkich przestępstw popełnionych przez funkcjonariuszy bezpieczeństwa publicznego, Milicji Obywatelskiej i Służby Więziennej¹⁵. Ustawowe potwierdzenie tego stanu prawnego przyniosła zmiana kodeksu postępowania karnego z 20 lipca 1950 r., gdzie w art. 17 stanowiono, że funkcjonariusze służby bezpieczeństwa¹⁶ za popełnione przestępstwa odpowiadają przed sądami wojskowymi¹⁷.

W praktyce wobec milicjantów stosowano przepisy kodeksu karnego i kodeksu karnego Wojska Polskiego. Stan taki trwał do 1 maja 1955 r., kiedy weszła w życie ustawa o przekazaniu sądom powszechnym dotychczasowej właściwości sądów wojskowych w sprawach karnych osób cywilnych, funkcjonariuszy bezpieczeństwa publicznego, Milicji Obywatelskiej i Służby Więziennej¹⁸. Wyjątkiem było przestępstwo określone w art. 7 (ujawnienie tajemnicy państwowej lub wojskowej) dekretu z 13 czerwca 1946 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy państwa, tzw. mały kodeks karny¹⁹.

Komplementarne rozwiązanie odpowiedzialności karnej funkcjonariuszy MO przyniosła reforma prawa karnego z 1969 r. Nowy kodeks karny²⁰ wprowadzał pojęcie funkcjonariusza publicznego. Za funkcjonariusza publicznego uważano m.in. osobę szczególnie odpowiedzialną za ochronę porządku lub bezpieczeństwa publicznego albo za ochronę mienia społecznego. Nie ulega wątpliwości, że funkcjonariusze MO mieścili się w tej kategorii. W kodeksie karnym znalazły się przestępstwa dawniej nazywane urzędniczymi, gdzie podmiotem był funkcjonariusz publiczny – łapownictwo,

¹³ AAN, PKWN, I/130, Projekt rozporządzenia PKWN o poddaniu się orzecznictwu sądów wojskowych Milicji Obywatelskiej, k. 5–6 (na dokumencie brak daty wytworzenia).

¹⁴ R. Ostafiński-Bodler, *Sądy wojskowe w Polskich Siłach Zbrojnych i ich kompetencje w sprawach karnych 1914–2002*, Toruń 2002, s. 286.

¹⁵ *Ibidem*, s. 266–267, 286–287.

¹⁶ Do funkcjonariuszy służby bezpieczeństwa zaliczano także funkcjonariuszy MO.

¹⁷ DzU 1950, nr 38, poz. 348.

¹⁸ Ustawa z 5 IV 1955 r. o przekazaniu sądom powszechnym dotychczasowej właściwości sądów wojskowych w sprawach karnych osób cywilnych, funkcjonariuszy bezpieczeństwa publicznego, Milicji Obywatelskiej i Służby Więziennej, DzU 1955, nr 15, poz. 83.

¹⁹ Dekret z 13 VI 1946 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy państwa, DzU 1946, nr 30, poz. 192.

²⁰ Ustawa z 19 IV 1969 r. – Kodeks karny, DzU 1969, nr 13, poz. 94.

ujawnienie tajemnicy państwowej, przekroczenie uprawnień i inne. Uchylony został kodeks karny, a więc odpadła możliwość sądenia milicjantów przed sądami wojskowymi za ujawnienie tajemnicy państwowej i służbowej. Kodeks postępowania karnego²¹ wprowadzał jednak odpowiedzialność karną osób cywilnych, a tym samym milicjantów, przed sądami wojskowymi za niektóre przestępstwa przeciwko państwu.

Taki stan prawny utrzymał się do wprowadzenia w Polsce stanu wojennego 13 grudnia 1981 r. Dekret o stanie wojennym²² zapowiadał ustanowienie szczególnej odpowiedzialności dla funkcjonariuszy publicznych za nieprzestrzeganie porządku prawnego oraz niesumienne wykonywanie obowiązków wobec państwa. Kolejny dekret z prawodawstwa stanu wojennego²³ stanowił, że orzecznictwu sądów wojskowych za popełnione przestępstwa podlegają osoby pełniące służbę w jednostce zmilitaryzowanej. Milicja Obywatelska na mocy art. 183 ustawy o powszechnym obowiązku obrony PRL²⁴ została uznana za zmilitaryzowany dział administracji państwowej, tak więc milicjanci w okresie stanu wojennego odpowiadali za przestępstwa kryminalne przed sądami wojskowymi.

Po zniesieniu stanu wojennego powrócił stan prawny sprzed 13 grudnia 1981 r. i milicjanci do końca istnienia Milicji Obywatelskiej, tj. do 1990 r., generalnie odpowiadali za popełnione przestępstwa przed sądami powszechnymi.

Geneza powołania aparatu kontroli wewnętrznej w MO i pierwsze struktury

W początkowych latach działalności Milicji Obywatelskiej brakowało jakichkolwiek kryteriów naboru do tej formacji. Pierwsze jednostki MO powstawały spontanicznie bez żadnego umocowania prawnego. Kadry milicyjne składały się w większości z partyzantów Armii Ludowej, których oddziały w całości przenoszono na stan etatowy komend Milicji Obywatelskiej, oraz z osób związanych z Polską Partią Robotniczą. Tworzenie jednostek MO w pośpiechu nie sprzyjało prowadzeniu uporządkowanej polityki kadrowej. W związku z tym w milicji znalazła się duża grupa

---

²¹ DzU 1969, nr 13, poz. 96.

²² Dekret z 12 XII 1981 r. o stanie wojennym, DzU 1981, nr 29, poz. 154.

²³ Dekret z 12 XII 1981 r. o przekazaniu do właściwości sądów wojskowych spraw o niektóre przestępstwa oraz o zmianie ustroju sądów wojskowych i wojskowych jednostek organizacyjnych Prokuratury Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w czasie obowiązywania stanu wojennego, DzU 1981, nr 29, poz. 156.

²⁴ Ustawa z 21 X 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, DzU 1967, nr 44, poz. 220.

osób zdemoralizowanych i niezdyscyplinowanych, dopuszczających się przestępstw kryminalnych.

Przestępczość kryminalną w szeregach MO zwalczano za pomocą czystek personalnych oraz tworząc aparat kontroli wewnętrznej. Przeprowadzone w latach 1944–1948 weryfikacje kadrowe były motywowane przede wszystkim względami politycznymi²⁵. W ich wyniku zwolniono jednak również funkcjonariuszy MO, którzy dopuścili się przestępstw kryminalnych i przewinień dyscyplinarnych. Na przykład w 1946 r. zwolniono 6897 funkcjonariuszy, w tym 2550 za popełnione przestępstwa i naruszenie dyscypliny służbowej. Stanowiło to 3,84 proc. stanu etatowego MO z 1946 r.²⁶ W 1947 r. odsetek zwolnionych funkcjonariuszy MO z powodu popełnionych przestępstw pospolicznych i przewinień dyscyplinarnych wyniósł 6,56 proc. stanu etatowego²⁷.

Motywy natury politycznej legły również u podstaw tworzenia aparatu kontroli wewnętrznej w MO. Eliminowanie funkcjonariuszy z powodów politycznych było podstawowym zadaniem tego aparatu. Na kolejnym miejscu było zaś zwalczanie przestępczości kryminalnej. Pierwszą strukturą kontroli wewnętrznej MO był utworzony 2 czerwca 1945 r. w MBP Wydział Informacji KBW i MO²⁸. Odpowiednio na szczeblu WUBP powstały tego typu sekcje. Minister Stanisław Radkiewicz zalecał, aby sekcje utworzyć z najbardziej sprawdzonych i oddanych władzy funkcjonariuszy WUBP oraz KW MO. Aparat informacji miał się zająć przede wszystkim zwalczaniem działalności szpiegowskiej, dywersyjnej, terrorystycznej czy antypaństwowej wśród milicjantów i żołnierzy KBW oraz w ich otoczeniu. Miał też prowadzić sprawy o przestępstwa kryminalne popełniane przez te osoby²⁹. Ogniwa informacji miały zostać zorganizowane do 10 czerwca 1945 r. Wątpliwe, czy aparat informacji rozwinął swoją działalność, gdyż już w październiku 1945 r. został przekształcony w Zarząd Kontrwywiadu WBW i MO³⁰.

²⁵ P. Majer, „Oczyszczanie” szeregów Milicji Obywatelskiej w latach 1944–1954 [w:] *Między I a IV Rzeczpospolitą. Z dziejów lustracji na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*, red. M. Korybut-Marciniak, P. Majer, Olsztyn 2009, s. 119–140; T. Pączek, *Weryfikacja funkcjonariuszy Milicji Obywatelskiej w powiecie słupskim w latach 1945–1949* [w:] *Między I a IV Rzeczpospolitą...*, s. 167–184.

²⁶ P. Majer, „Oczyszczanie” szeregów Milicji Obywatelskiej..., s. 129.

²⁷ *Ibidem*, s. 130.

²⁸ Okólnik nr 5 ministra bezpieczeństwa publicznego w związku z utworzeniem w Ministerstwie Bezpieczeństwa Publicznego Wydziału Informacji Korpusu Wojsk Wewnętrznych i Milicji Obywatelskiej, 2 VI 1945 r. [w:] *Księga bezprawia. Akty normatywne kierownictwa Resortu Bezpieczeństwa Publicznego (1944–1956)*, wybór i oprac. B. Kopka, Warszawa 2011, załącznik płyta DVD, s. 168.

²⁹ Taka dyspozycja nie wynikała wprost z okólnika. O prowadzeniu spraw o charakterze kryminalnym wobec milicjantów przez ogniwa informacji świadczy pismo Radkiewicza z 6 XI 1945 r. informujące, że wszelkie sprawy karne niemające charakteru politycznego należą do kompetencji władz przełożonych MO i prokuratury wojskowej (Pismo ministra bezpieczeństwa publicznego do kierowników WUBW w związku z organizowaniem Zarządu Kontrwywiadu KBW i MO, 6 XI 1945 r. [w:] *Księga bezprawia...*, s. 275).

³⁰ Pismo ministra bezpieczeństwa publicznego do kierowników WUBW o utworzeniu Zarządu Kontrwywiadu KBW i MO, 6 XI 1945 r. [w:] *Księga bezprawia...*, s. 276.

5 listopada 1945 r. komendant główny MO wydał zarządzenie specjalne nr 30 dotyczące organizacji Zarządu Kontrwywiadu WBW i MO³¹. Oprócz powtórzenia zadań z pisma ministra BP przyporządkowanych tej strukturze zarządzenie zawierało polecenie wytypowania do pracy w Zarządzie Kontrwywiadu po dwóch funkcjonariuszy MO z komend wojewódzkich MO i po jednym funkcjonariuszu z komend powiatowych. Mieli to być ludzie cieszący się „specjalnym zaufaniem”, czyli popierający linię polityczną PPR oraz kierownictwa MBP i MO. Lista kandydatów miała być zatwierdzona przez KG MO. Ponadto komendanci wojewódzcy MO zostali zobowiązani do ścisłej współpracy z oddziałami zarządu.

Ostatecznie Zarząd Kontrwywiadu WBW i MO został umiejscowiony w MBP, a na jego czele stanął ppłk Kazimierz Saukum. W latach 1933–1943 pełnił on służbę w NKWD, następnie w kontrwywiadzie sowieckim „Smiersz”, później w Informacji 1. i 2. Armii WP³². Na szczeblu wojewódzkim powstały wojewódzkie oddziały kontrwywiadu WBW i MO. Zarząd dzielił się na dwa piony – ds. WBW i ds. MO. Na czele pionu milicyjnego stał zastępca szefa Wojewódzkiego Oddziału Kontrwywiadu WBW i MO. W Zarządzie Kontrwywiadu przewidziano zatrudnienie ponad tysiąca funkcjonariuszy, głównie ze zlikwidowanego aparatu informacji. Nowych pracowników pozyskiwano przede wszystkim z KBW, WP i MO³³. Na przykład pion milicyjny w woj. krakowskim liczył 25 funkcjonariuszy. Pięciu funkcjonariuszy zajmowało się sprawami Komendy Wojewódzkiej MO w Krakowie, trzech milicjantów – tamtejszą Komendą Miejską MO, pozostałym funkcjonariuszom kontrwywiadu przydzielono poszczególne komendy powiatowe MO, szkołę MO oraz batalion operacyjny przy krakowskiej KW MO³⁴.

Z zachowanych dokumentów wynika, że Zarząd Kontrwywiadu zajmował się wyłącznie sprawami o charakterze politycznym, gdyż sprawy kryminalne prowadzone wobec milicjantów przez aparat informacji minister nakazał przekazać prokuraturze wojskowej³⁵. O pracy Zarządu Kontrwywiadu wobec funkcjonariuszy MO niewiele wiadomo, bo zachowały się tylko fragmentaryczne dokumenty. Jedyne odnalezione przez autora sprawozdanie pochodzi z października 1945 r., a więc powstało w okresie organizowania tej jednostki³⁶. Mowa w nim o planach rozbudowy sieci agenturalnej w MO i pozyskania pracowników z jednostek milicji do pracy w Zarządzie Kontrwywiadu. Wszystkie omawiane sprawy i aresztowania dotyczą natomiast żołnierzy.

³¹ AIPN Kr, WUSW, 0125/186/6, Zarządzenie specjalne nr 30 komendanta głównego Milicji Obywatelskiej, 5 XI 1945 r., k. 19, k. 499 (podwójna paginacja).

³² Katalogi lustracyjne IPN, <http://katalog.bip.ipn.gov.pl>, dostęp 11 I 2014 r.

³³ AIPN, MBP, 1572/236, Sprawozdanie szefa Zarządu Kontrwywiadu WBW i MO za październik 1945 r. z organizacyjnej, agenturalno-operatywnej i śledczej pracy Zarządu Kontrwywiadu WBW i MO, k. 1–2.

³⁴ AIPN Kr, WUSW, 0125/186/6, Spis pracowników Oddziału Kontrwywiadu MO woj. krakowskiego, b.d., k. 21, k. 501 (podwójna paginacja). Na temat organizacji wydziału w woj. rzeszowskim zob. J. Borowiec, *Polityka karna...*, s. 19.

³⁵ Pismo ministra bezpieczeństwa publicznego do kierowników WUBW w związku z organizowaniem Zarządu Kontrwywiadu KBW i MO, 6 XI 1945 r. [w:] *Księga bezprawia...*, s. 275.

³⁶ *Ibidem*, k. 1–12.

Bez odpowiedzi pozostaje pytanie, dlaczego kierownictwo MBP budowało aparat kontroli wewnętrznej w MO w powiązaniu z wojskami wewnętrznymi, a nie z wykorzystaniem kadr i doświadczeń istniejącego w ministerstwie pionu ds. funkcjonariuszy BP. Być może wpływ na to miały ruchy kadrowe między KBW a MO, gdyż często dochodziło do przenoszenia całych pododdziałów KBW na stan jednostek MO. Najprawdopodobniej Zarząd Kontrwywiadu WBW i MO nie spełnił pokładanych w nim oczekiwań względem MO, skoro minister BP zdecydował się na utworzenie aparatu kontroli wewnętrznej umiejscowionego w milicji i zajmującego się wyłącznie sprawami jej funkcjonariuszy.

Pion specjalny Milicji Obywatelskiej

Rozkazem nr 61 minister BP polecił komendantowi głównemu MO z dniem 1 czerwca 1946 r. zorganizować w milicji aparat specjalny³⁷. Funkcjonariusze pracujący w pionie milicyjnym Zarządu Kontrwywiadu WBW i MO zostali automatycznie włączeni do aparatu specjalnego. Etaty dla nowego pionu zatwierdził Radkiewicz 21 maja 1946 r.³⁸ Wszystkie ogniwa aparatu specjalnego od KG MO do KP MO nazwano wydziałami. Jedynie w Centrum Wyszkożenia MO w Słupsku i szkołach centralnych MO powstały sekcje specjalne. Wydział Specjalny KG MO składał się z Kierownictwa, Sekretariatu, Sekcji Peryferyjnej, Sekcji Śledczej Politycznej, Sekcji Śledczej Kryminalnej, Sekcji Ewidencji. Liczył trzydziestu funkcjonariuszy MO i pięciu pracowników cywilnych³⁹. Sekcja Peryferyjna zajmowała się poważniejszymi sprawami prowadzonymi przez jednostki terenowe, Sekcja Śledcza Polityczna prowadziła sprawy polityczne funkcjonariuszy MO KG MO, Sekcja Śledcza Kryminalna – sprawy o czyny kryminalne funkcjonariuszy z KG MO, Sekcja Ewidencji prowadziła kartoteki i archiwum akt spraw funkcjonariuszy MO z całego kraju.

W komendach wojewódzkich MO i równorzędnych (Łódź i Warszawa) wydziały specjalne nie posiadały sformalizowanej struktury. Na czele wydziału stał szef i jego zastępca. Oficerowie śledczy i referenci mieli przydzielone zadania z zakresu spraw politycznych lub kryminalnych. Wydziały liczyły od trzynastu do piętnastu pracow-

³⁷ Rozkaz nr 61 ministra bezpieczeństwa publicznego dotyczący spraw Wydziału Specjalnego, 24 VI 1946 r. [w:] *Księga bezprawia...*, s. 413.

³⁸ AIPN, 1550/1538, KG MO, Etat KG MO – Wydział Specjalny, k. 32–33; AIPN, KG MO, 1550/1540, Etat Wydziału Specjalnego przy KW MO, k. 158; *ibidem*, Etat Sekcji Specjalnej CW MO w Słupsku, k. 159; *ibidem*, Etat Wydziału Specjalnego KM MO w Łodzi, k. 160; *ibidem*, Etat Wydziału Specjalnego Komendy Stołecznej MO m. Warszawy, k. 161; *ibidem*, Etat wydziałów specjalnych KP MO, k. 162, *ibidem*, Etat Wydziału Specjalnego – Samodzielny Batalion Operacyjny MO, Kompania Operacyjna MO, Kompania Szkolna MO, komendy miejskie MO, Kompania Ruchu Drogowego MO, k. 163.

³⁹ AIPN, 1550/1538, KG MO, Etat KG MO – Wydział Specjalny, k. 32–33.

ników – w zależności od kategorii komendy⁴⁰. W komendach powiatowych MO wydziały specjalne składały się z jednego oficera śledczego⁴¹, a w komendach miejskich MO – z dwóch oficerów⁴². W Centrum Wyszkożenia MO w Słupsku Sekcja Specjalna liczyła pięć osób, zaś w Szkole Oficerów Politycznych w Łodzi – dwie osoby⁴³. Łącznie w chwili powstania pionu specjalnego MO stan etatowy obejmował 576 funkcjonariuszy i pracowników cywilnych MO.

Na czele aparatu specjalnego stanął płk Tadeusz Piątkowski, wcześniej funkcjonariusz WUBP w Białymstoku i MBP. Funkcję tę sprawował do 1 stycznia 1952 r.⁴⁴ Kierownicy ogniw pionu specjalnego podlegali służbowo komendantom jednostek MO, a merytorycznie – kierownikom ogniwa aparatu specjalnego wyższego szczebla. Struktura aparatu specjalnego z niewielkimi zmianami przetrwała do czerwca 1949 r.

Na mocy rozkazu nr 13 ministra BP z 18 marca 1949 r. nastąpiło zespolenie Milicji Obywatelskiej z aparatem bezpieczeństwa⁴⁵. W preambule rozkazu minister stwierdzał, że w związku z zaostreniem się walki klasowej, szczególnie na wsi, koniecznością jest połączenie wysiłków wszystkich służb bezpieczeństwa. Minister krytykował strukturę MO, która jego zdaniem nie odpowiadała nowym zadaniom i hamowała ścisłą współpracę milicji z urzędami bezpieczeństwa publicznego. Milicja Obywatelska na każdym szczeblu została powiązana z aparatem bezpieczeństwa pod kierownictwem Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego. W terenie komendanci wojewódzcy MO zostali zastępcami szefów WUBP, a komendanci powiatowi MO stawali się zastępcami szefów PUBP, zachowując dotychczasową tytulaturę.

Zespolenie milicji z aparatem bezpieczeństwa publicznego spowodowało reorganizację pionu specjalnego w MO. 28 czerwca 1949 r. minister BP wydał rozkaz nr 30 o organizacji Biura ds. Funkcjonariuszy Bezpieczeństwa Publicznego⁴⁶. Oddział Specjalny KG MO wszedł w skład Biura ds. Funkcjonariuszy Bezpieczeństwa Publicznego MBP. Na szczeblu wojewódzkim wydziały specjalne stawały się częścią wydziałów ds. funkcjonariuszy BP. W komendach powiatowych, miejskich i komisariatach I kategorii utworzono referaty bądź samodzielne stanowiska oficerów ds. specjalnych,

⁴⁰ AIPN, KG MO, 1550/1540, Etat wydziałów specjalnych przy KW MO, k. 158; *ibidem*, Etat Sekcji Specjalnej CW MO w Słupsku, k. 159; *ibidem*, Etat Wydziału Specjalnego KM MO w Łodzi, k. 160; *ibidem*, Etat Wydziału Specjalnego Komendy Stołecznej MO m. Warszawy, k. 161.

⁴¹ AIPN, KG MO, 1550/1540, Etat wydziałów specjalnych KP MO, k. 162.

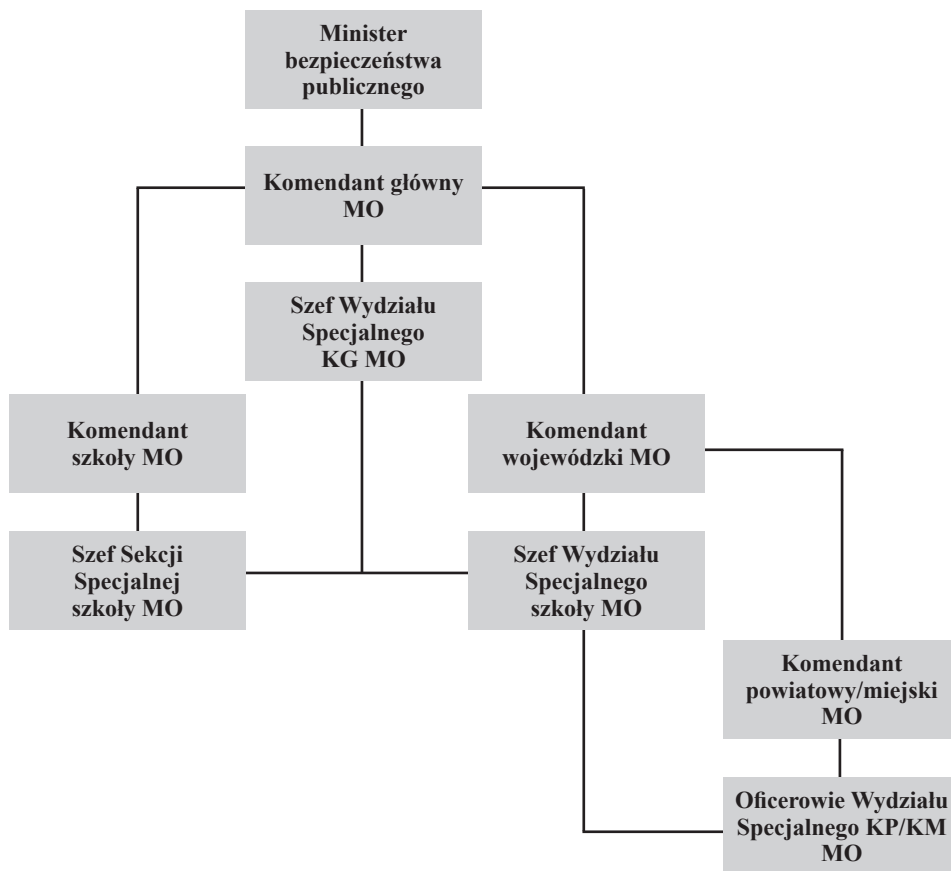
⁴² *Ibidem*, Etat Wydziału Specjalnego – Samodzielny Batalion Operacyjny MO, Kompania Operacyjna MO, Kompania Szkolna MO, komendy miejskie MO, Kompania Ruchu Drogowego MO, k. 163.

⁴³ *Ibidem*, Etat Sekcji Specjalnej CW MO w Słupsku, k. 159.

⁴⁴ AIPN, KG MO, 235/7, Książka etatowa wydziałów VI Komendy Głównej MO i komend wojewódzkich w latach 1950–1953, k. 5; Katalog Biura Lustracyjnego IPN, <http://katalog.bip.ipn.gov.pl>, dostęp 6 IV 2014 r.

⁴⁵ Rozkaz nr 13 ministra bezpieczeństwa publicznego, 18 III 1949 r. [w:] P. Majer, *Milicja Obywatelska w systemie...*, s. 216–219.

⁴⁶ Rozkaz nr 30 ministra bezpieczeństwa publicznego o organizacji Biura ds. Funkcjonariuszy Bezpieczeństwa Publicznego, 28 VI 1949 r. [w:] *Księga bezprawia...*, s. 357–362.

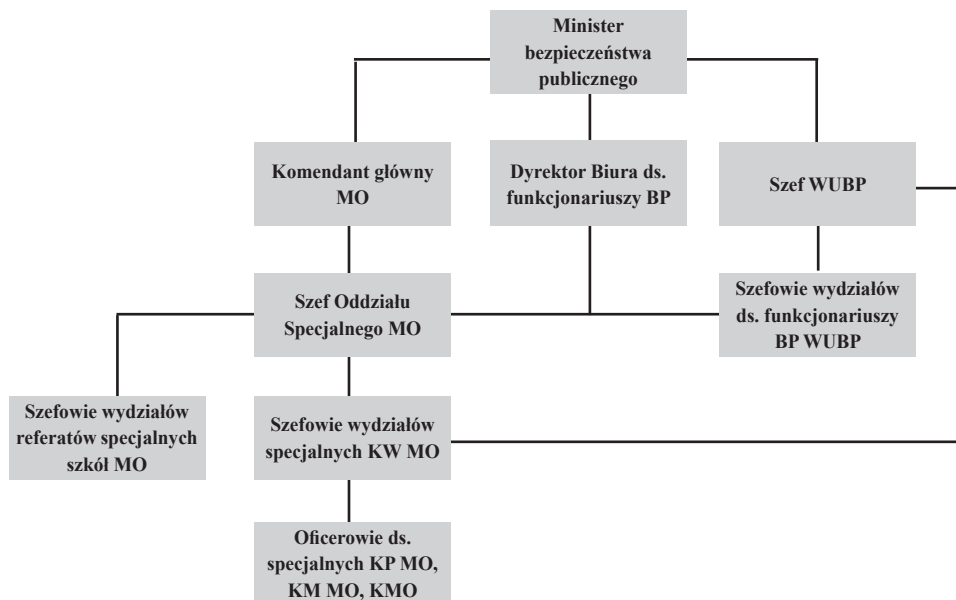

Schemat 1. Struktura organizacyjna aparatu specjalnego MO w latach 1946–1949

Źródło: Opracowanie własne na podstawie AIPN, 1550/1538, KG MO, Etat KG MO – Wydział Specjalny, k. 32–33; AIPN, KG MO, 1550/1540, Etat Wydziału Specjalnego jednostek terenowych MO, k. 158–163.

którzy podlegali bezpośrednio szefom wydziałów specjalnych w komendach wojewódzkich MO. Pion specjalny w szkołach milicyjnych podlegał natomiast Oddziałowi Specjalnemu w KG MO. Szef Oddziału Specjalnego KG MO stawał się zastępcą dyrektora Biura ds. Funkcjonariuszy BP MBP i odpowiadał przed nim za całokształt pracy aparatu specjalnego. Podobne rozwiązania obowiązywały w terenie. Od 1950 r. pion specjalny był oznaczony cyfrą rzymską sześć (VI)⁴⁷. Nową organizację pionu specjalnego MO prezentuje schemat 2.

⁴⁷ AIPN, MBP, 2696, Rozkaz organizacyjny nr 4/50/M komendanta głównego MO wprowadzający nowe etaty dla Milicji Obywatelskiej, 26 V 1950 r., k. 8.

Schemat 2. Umieszczenie aparatu specjalnego MO w strukturze MBP po 28 czerwca 1949 r. Źródło: Opracowanie własne na podstawie rozkazu nr 30 ministra bezpieczeństwa publicznego z 28 VI 1949 r. o organizacji Biura ds. Funkcjonariuszy Bezpieczeństwa Publicznego.

Zadania aparatu specjalnego MO po reorganizacji nie uległy znacznej zmianie. Nadal pierwszoplanowe były cele natury politycznej. Do zadań pionu specjalnego należało wykrywanie i zwalczanie⁴⁸:

- wrogich elementów, które celowo zostały skierowane do pracy w MO przez sztaby podziemia i obcych wywiadów lub zostały zwerbowane do współpracy z tymi ośrodkami;
- elementów politycznie wrogich, swoim postępowaniem przynoszących szkodę ustrojowi demokracji ludowej (stosowanie prowokacji, złośliwe łamanie obowiązujących rozkazów, stosowanie niedozwolonych metod śledztwa);
- objawów braku czujności wobec wroga, naruszania tajemnicy służbowej, niedbałego przechowywania materiałów i dokumentów służbowych;
- przestępstw pospolitych, jak np. nadużycia władzy, kradzieże, łapownictwo i inne przestępstwa natury kryminalnej popełniane przez funkcjonariuszy MO;
- rozpatrywanie wykroczeń dyscyplinarnych wymagających przeprowadzenia dokładnego śledztwa.

⁴⁸ Rozkaz nr 30 ministra bezpieczeństwa publicznego o organizacji Biura ds. Funkcjonariuszy Bezpieczeństwa Publicznego, 28 VI 1949 r. [w:] *Księga bezprawia...*, s. 358. Uszczegółowienie zadań wydziałów ds. funkcjonariuszy WUBP określał załącznik do rozkazu ministra bezpieczeństwa publicznego (J. Borowiec, *Polityka karna...*, s. 63–65).

Funkcjonariusze aparatu specjalnego wykonujący wymienione zadania mieli prawo aresztowania milicjantów podejrzanych o popełnienie przestępstw politycznych i kryminalnych oraz osób cywilnych działających wspólnie z podejrzanymi, przeprowadzenia przeszukania i zabezpieczenia dowodów rzeczowych, przesłuchiwanie funkcjonariuszy MO i UB niezależnie od stopnia i stanowiska służbowego, wykonywania innych czynności procesowych w śledztwie lub dochodzeniu⁴⁹.

Oddział Specjalny KG MO składał się z kierownictwa, sekretariatu, aresztu, dwóch wydziałów oraz z dwóch samodzielnych sekcji. Wydział I prowadził działalność operacyjną w MO w kraju niezależnie od jednostek terenowych MO oraz kierował pracą wydziałów specjalnych komend wojewódzkich i szkół MO. Ponadto wykonywał zadania operacyjne na terenie KG MO. Wydział II zajmował się pracą śledczą w sprawach funkcjonariuszy MO KG MO oraz nadzorował śledztwa prowadzone w wydziałach specjalnych w jednostkach terenowych MO. Przejmował także do prowadzenia poważniejsze śledztwa z terenu. Sekcja Dyscyplinarna prowadziła postępowania dyscyplinarne wobec funkcjonariuszy KG MO. Sekcja Ewidencji Operatywnej zajmowała się, jak nazwa wskazuje, ewidencją operacyjną, kartotekami i archiwizacją dokumentów. W komendach wojewódzkich MO odpowiednio do struktury Oddziału Specjalnego KG MO wydziały dzieliły się na sekcje i referaty.

Po reorganizacji aparatu specjalnego w MO na jego czele nadal stał płk Tadeusz Piątkowski, jego zastępcą został kpt. Dawid Czernes (w 1953 r. awansowany do stopnia majora), wcześniej pracownik Wydziału I milicyjnej „szóstki”. Po odejściu Piątkowskiego 1 stycznia 1952 r. był p.o. szefem Oddziału VI – do 7 kwietnia 1954 r.⁵⁰ Przez krótki czas, od 1 kwietnia do 30 czerwca 1954 r., funkcję zastępcy Oddziału VI pełnił kpt. Bronisław Moczowski, wcześniej funkcjonariusz BP oraz ogniw specjalnych w Łodzi i Olsztynie⁵¹.

W 1950 r. po utworzeniu nowych województw (koszalińskiego, zielonogórskiego i opolskiego) stan etatowy pionu VI wynosił 811 funkcjonariuszy, a stan rzeczywisty – 478 milicjantów⁵². Trudności z obsadą etatową wynikały najprawdopodobniej z bra-

⁴⁹ Ówczesnie dochodzenie prowadzono w sprawach mniejszej wagi o przestępstwa zagrożone karą pozbawienia wolności do dwóch lat lub grzywny oraz przestępstwa wymienione w art. 129, 130, 131, 133 i 200 kk, a także o przestępstwa z art. 160, 257, 262 par. 1 i 2, 264, 267, 268 i 269 kk, jeżeli wartość mienia nie przekraczała 1000 zł. Rozpoznanie tych spraw należało do właściwości sądów grodzkich. Natomiast śledztwo prowadzono o przestępstwa cięższe zagrożone karą pozbawienia wolności powyżej dwóch lat i rozpoznawane przez sądy okręgowe.

⁵⁰ AIPN, KG MO, 235/6, Książka etatowa wydziałów VI i kadr województw: KG MO, CW MO w Słupsku, komend wojewódzkich MO: Poznań, Zielona Góra, Poznań, Wrocław, Łódź, w latach 1949–1954, k. 3; Katalog Biura Lustracyjnego IPN, <http://katalog.bip.ipn.gov.pl>, dostęp 6 IV 2014 r.

⁵¹ AIPN, KG MO, 235/6, Książka etatowa wydziałów VI i kadr województw: KG MO, CW MO w Słupsku, komend wojewódzkich MO: Poznań, Zielona Góra, Poznań, Wrocław, Łódź w latach 1949–1954, k. 2.

⁵² AIPN, KG MO, 235/7, Książka etatowa wydziałów VI Komendy Głównej MO i komend wojewódzkich w latach 1950–1953, k. 1.

ku chętnych do pracy w aparacie specjalnym. Charakter tej służby wymagał zgody funkcjonariusza na zatrudnienie w pionie VI. Ponadto kandydat musiał być „ideowo oddany sprawie demokracji”, o wysokim poziomie moralnym, wymagano też ukończenia przynajmniej szkoły powszechnej⁵³. Bardzo duże braki kadrowe dotyczyły przede wszystkim stanowisk oficerów ds. specjalnych w komendach powiatowych i komisariatach MO.

Na podstawie fragmentarycznych danych, które się zachowały (Gdańsk i Rzeszów), można przyjąć szacunkowo, że aparat specjalny na przełomie lat 1952 i 1953 posiadał wśród funkcjonariuszy MO około 1500 agentów⁵⁴. W tym czasie w milicji było zatrudnionych prawie 48 tys. funkcjonariuszy. Tak więc jeden tajny współpracownik przypadał na 30–35 funkcjonariuszy MO.

Zniszczenia dokumentów nie pozwalają na odtworzenie statystyki spraw karnych prowadzonych przez aparat specjalny MO. W woj. gdańskim w 1952 r. Wydział VI przeprowadził siedem spraw o charakterze politycznym i 82 sprawy o charakterze kryminalnym⁵⁵. Większość czynów określanych jako kryminalne stanowiły: niedopełnienie obowiązków, pobicia obywateli, czyny chuligańskie pod wpływem alkoholu (niszczenie mienia, naruszenie nietykalności cielesnej, znieważenia), powiązania z przestępcami. Od stycznia 1947 do 24 maja 1955 r. pion specjalny przeprowadził 16 549 spraw dyscyplinarnych, które zakończyły się wydaleniem funkcjonariusza ze służby⁵⁶.

Likwidacja pionu specjalnego i powołanie aparatu ds. funkcjonariuszy Milicji Obywatelskiej

Zmiany zachodzące w kraju po śmierci Józefa Stalina objęły przede wszystkim aparat bezpieczeństwa. W roku 1954 dokonano również ingerencji w funkcjonowanie milicji. 21 lipca 1954 r. wszedł w życie dekret o Milicji Obywatelskiej⁵⁷, a 14 grudnia 1954 r. – dekret Rady Państwa o naczelnych organach administracji państwowej w za-

---

⁵³ AIPN Kr, WUSW, 0125/186/6, Instrukcja szefa Wydziału Specjalnego dotycząca warunków przyjęcia pracowników do Wydziału Specjalnego MO, b.d., k. 26–27, k. 506–507 (podwójna paginacja).

⁵⁴ AIPN Gd, WUSW, 05/2, t. 15, Sprawozdania i tablice dyscyplinarne miesięczne i kwartalne KW MO w Gdańsku za 1952 r., k. 2–243; AIPN Rz, WUSW, 00106/27, Sprawozdania miesięczne Wydziału VI KW MO w Rzeszowie z lat 1953–1954, k. 1–55.

⁵⁵ AIPN Gd, WUSW, 05/2, t. 15, Sprawozdania i tablice dyscyplinarne miesięczne i kwartalne KW MO w Gdańsku za 1952 r., k. 14, 38, 61; 87, 107, 128, 158, 178, 197, 218, 237.

⁵⁶ AIPN, KG MO, 0992/52, Spis przekazanych akt dyscyplinarnych byłego Oddziału VI Komendy Głównej Milicji Obywatelskiej z lat 1947–1955, k. 1–367.

⁵⁷ DzU 1954, nr 34, poz. 143.

kresie spraw wewnętrznych i bezpieczeństwa publicznego⁵⁸. Na mocy tego ostatniego aktu prawnego zlikwidowano Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego, a w jego miejsce powołano dwa odrębne organy administracji państwowej: Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Komitet ds. Bezpieczeństwa Publicznego⁵⁹. Milicja Obywatelska została oddzielona od aparatu bezpieczeństwa i włączona do struktur MSW.

30 czerwca 1954 r. komendant główny MO, działając na podstawie rozkazu 039 ministra bezpieczeństwa publicznego, nakazał z dniem 1 lipca zlikwidować pion specjalny⁶⁰, który został zastąpiony aparatem ds. funkcjonariuszy MO. W instrukcji o organizacji i zakresie działania ogniw ds. funkcjonariuszy MO⁶¹ szef Oddziału Kadr KG MO napisał, że wzrosła znacznie świadomość funkcjonariuszy MO, podniosła się na wyższy poziom praca i rola organizacji partyjnych oraz zmienił się na korzyść skład socjalny organów MO. W związku z tym stała się konieczna zmiana stylu pracy dotychczasowego pionu VI⁶².

Przyczyna rozwiązania pionu specjalnego była oczywiście zupełnie inna. Pion ten stał się w milicji państwem w państwie. Wiadomo, że aparat kontroli wewnętrznej, aby działał sprawnie, musi posiadać pewną niezależność. Jednak szefowie ogniw specjalnych odmawiali współpracy ze swoimi przełożonymi w jednostkach terenowych, tj. komendantami wojewódzkimi i powiatowymi. Prowadzili sprawy przeciwko funkcjonariuszom bez wiedzy komendantów⁶³. W pracy pionu specjalnego dochodziło do łamania obowiązującego prawa, które i tak nie miało nic wspólnego z praworządnością. Tylko w pow. słupskim wielu milicjantów było represjonowanych na podstawie wątpliwych donosów oraz materiałów dowodowych. O takim stanie rzeczy informował swoich przełożonych zastępca komendanta ds. politycznowychowawczych⁶⁴.

Jaskrawym przykładem niegodziwości aparatu specjalnego była sprawa przeciwko komendantowi powiatowemu w Słupsku Piotrowi Wyce, pełniącemu tę funkcję w latach 1947–1950, podejrzanemu o przynależność do Armii Krajowej lub Narodowych Sił Zbrojnych, nastawienie antysowieckie oraz ślub z kobietą, która miała w czasie okupacji podpisać volkslistę. Wydział Specjalny KW MO w Szczecinie i urzędy bezpieczeństwa publicznego w tej sprawie zgromadziły cztery tomy akt⁶⁵. Pomimo niepotwierdzenia zarzutów komendant musiał odejść ze służby.

---

⁵⁸ DzU 1954, nr 54, poz. 269.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ AIPN, MBP, 2695, Rozkaz organizacyjny nr 015/M komendanta głównego MO, 30 VI 1954 r.

⁶¹ AIPN, KG MO, 0342/48, Instrukcja nr 5/54 szefa Oddziału Kadr KG MO o organizacji i zakresie działania ogniw ds. funkcjonariuszy MO, 31 V 1954 r., k. 6–19.

⁶² *Ibidem*, k. 6.

⁶³ AIPN Gd, Szkoła MO w Słupsku, 216/70, Pismo komendanta głównego MO do komendantów wojewódzkich MO, 5 IV 1950 r., k. 297–299.

⁶⁴ T. Pączek, *Milicja Obywatelska w Słupsku...*, s. 46.

⁶⁵ *Ibidem*, s. 338–339.

Zgodnie z zapisami wymienionej instrukcji w Komendzie Głównej MO powołano Wydział ds. Funkcjonariuszy MO, który wchodził w skład Oddziału Kadr i podlegał jego szefowi. W komendach wojewódzkich MO utworzono sekcje ds. funkcjonariuszy MO, które umiejscowione były w wydziałach kadr i podlegały naczelnikowi tego wydziału. Natomiast na szczeblu powiatowym i miejskim nie powołano takich ogniw. Funkcję szefa Oddziału Kadr KG MO w tym czasie sprawował Roman Koleczyński, związany z Milicją Obywatelską od 1945 r.⁶⁶ Jego zastępcą został Bronisław Moczowski, wcześniej zastępca szefa Oddziału Specjalnego KG MO⁶⁷.

Wydział ds. Funkcjonariuszy MO, oznaczony jako Wydział II, składał się z kierownictwa (naczelnik, zastępca naczelnika, sekretariat), sekcji śledczej (kierownik sekcji, oficerowie śledczy), grupy inspekcyjno-nadzorczej (inspektorzy, oficerowie śledczy). Sekcje ds. funkcjonariuszy MO składały się z kierownika sekcji i oficerów śledczych. Na stanowisko naczelnika wydziału został powołany Marian Lipka, wcześniej funkcjonariusz BP, później zaś związany z pionem specjalnym MO⁶⁸.

W nowym aparacie kontroli wewnętrznej zrezygnowano z ogniw operacyjnych i ewidencji operacyjnej. Oficerowie śledczy mogli w zakresie swoich zadań korzystać z pomocy pionów operacyjnych MO, UBP, Wojska Polskiego, wojsk wewnętrznych. Ewidencję śledztw i spraw dyscyplinarnych prowadziły ognia kadr. Strukturę aparatu ds. funkcjonariuszy MO przedstawia schemat 3.

Do zadań ogniw ds. funkcjonariuszy MO należało, jak to określono w instrukcji: „wykrywanie i zwalczanie elementów wrogich politycznie, które wkradły się do służby w MO; elementów współpracujących lub powiązanych z wrogimi ośrodkami”⁶⁹; rozpatrywanie spraw o przestępstwa pospolite i wykroczenia dyscyplinarne; ujawnianie źródeł i przyczyn przestępczości w szeregach MO; udział w pracy nad podniesieniem poziomu moralno-politycznego w MO poprzez eliminowanie jednostek wrogich i zdemoralizowanych.

Pion ds. funkcjonariuszy MO wykonywał swoje zadania poprzez prowadzenie spraw dochodzeniowo-dyscyplinarnych i śledczych. Dochodzenie dyscyplinarne prowadzono wówczas, gdy przełożony milicjanta nie mógł wymierzyć kary dyscyplinarnej z powodu zawilości sprawy lub gdy naruszenie dyscypliny służbowej nosiło znamiona przestępstwa, oraz we wszystkich sprawach, jeśli zachodziło uzasadnione podejrzenie, że funkcjonariusz przed wstąpieniem do MO lub w czasie służby należał do wrogich organizacji, współpracował z nimi albo działał na szkodę klasy robotniczej.

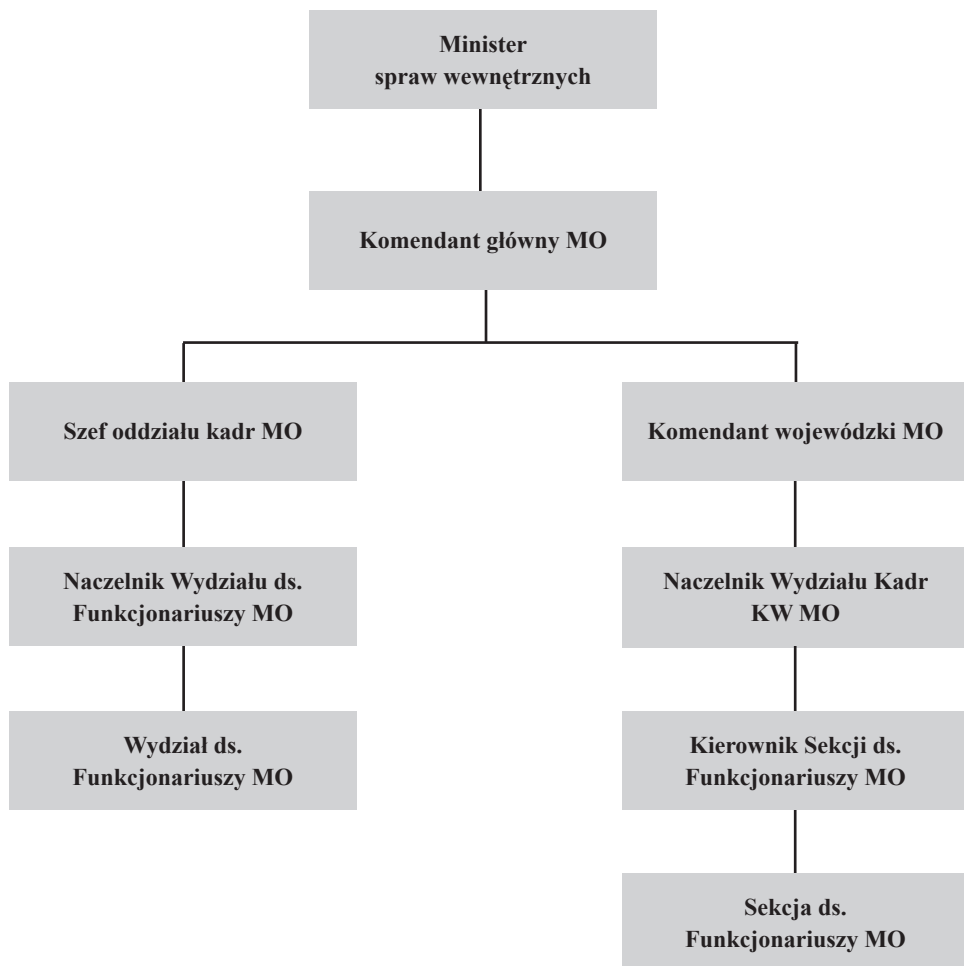
Dochodzenie kończyło się wszczęciem śledztwa, ukaraniem dyscyplinarnym lub umorzeniem sprawy. O wszczęciu śledztwa, aresztowaniu milicjanta i skierowaniu

⁶⁶ Katalog Biura Lustracyjnego IPN, <http://katalog.bip.ipn.gov.pl>, dostęp 11 V 2014 r.

⁶⁷ *Ibidem.*

⁶⁸ *Ibidem.*

⁶⁹ AIPN, KG MO, 0342/48, Instrukcja nr 5/54 szefa Oddziału Kadr KG MO o organizacji i zakresie działania ogniw ds. funkcjonariuszy MO, 31 V 1954 r., k. 6–19.

Schemat 3. Struktura aparatu ds. funkcjonariuszy MO w latach 1954–1956

Źródło: Opracowanie własne na podstawie instrukcji nr 5/54 komendanta głównego MO z 31 V 1954 r. o organizacji i zakresie działania ogniw ds. funkcjonariuszy MO.

przeciwko niemu sprawy do sądu decydował komendant główny MO w stosunku do funkcjonariuszy KG MO, Centrum Wyszkożenia MO, KW MO i równorzędnych – od zastępcy naczelnika wydziału wzwyż oraz w stosunku do komendantów powiatowych MO. W gestii komendanta wojewódzkiego MO byli pozostali funkcjonariusze milicji. Nadzór nad śledztwem sprawował wojskowy prokurator rejonowy.

Prowadząc śledztwo, funkcjonariusze ogniw ds. funkcjonariuszy MO mieli prawo do zatrzymywania i aresztowania podejrzanych na podstawie postanowienia prokuratora wojskowego, przeszukania, zabezpieczenia dowodów, przesłuchania świadków

i innych czynności śledczych. Wszystkie sprawy o przestępstwa popełnione z motywów politycznych oraz obejmujące poważniejsze przestępstwa kryminalne (zabójstwo, stosowanie niedozwolonych metod w śledztwie, łapownictwo) przed skierowaniem do prokuratora były przekazywane do wglądu do Oddziału Kadr KG MO. Grupa inspekcyjno-nadzorcza Wydziału ds. Funkcjonariuszy KG MO prowadziła nadzór nad dochodzeniami i śledztwami, dbając m.in., by niewinni nie byli represjonowani, a w postępowaniu zachowane były przepisy prawa⁷⁰.

Można przypuszczać, że aparat ds. funkcjonariuszy MO zajmował się głównie zwalczaniem przestępstw kryminalnych popełnionych przez milicjantów. Wzór miesięcznego sprawozdania statystycznego w ogóle nie ujmował przestępstw politycznych. Wśród przestępstw kryminalnych wymieniano: zabójstwo obywatela, postrzelenie, utratę broni, pijaństwo, łapownictwo, kradzież, stosowanie niedozwolonych metod w śledztwie, bicie zatrzymanych, bicie obywateli, beczynność władzy⁷¹. W zestawieniach kwartalnych ujmowano zaś przestępstwa, które mogły być motywowane politycznie – wrogą propagandę, współpracę z bandami (jak wiadomo, bandami określano również zbrojne podziemie niepodległościowe), zdradę tajemnicy państwowej⁷².

Położenie większego nacisku na zwalczanie przestępczości pospolitej w MO i naruszeń dyscypliny służbowej znalazło odzwierciedlenie również w wytycznych KG MO dla nowego aparatu kontroli wewnętrznej. Komendant główny MO polecał rozpoznanie funkcjonariuszy łamiących praworządność, niemoralnie prowadzących się oraz nadużywających alkoholu⁷³.

Stan etatowy ogniw ds. funkcjonariuszy MO wynosił 348 pracowników⁷⁴, tak więc liczył o 463 funkcjonariuszy mniej niż aparat specjalny w 1950 r. Funkcjonowanie ogniw ds. funkcjonariuszy MO było bardzo krótkie, gdyż zostały zniesione z dniem 15 maja 1955 r. rozkazem organizacyjnym nr 04/KG/55 komendanta głównego MO⁷⁵. Wiązało się to ze zmianą całej struktury MO oraz przekazaniem spraw karnych milicjantów do orzecznictwa powszechnego. Od tego czasu sprawami dyscyplinarnymi funkcjonariuszy MO zajmowali się bezpośredni przełożeni oraz komórki kadrowe. Sprawy karne prowadziła zaś prokuratura powszechna.

---

⁷⁰ *Ibidem*, k. 13.

⁷¹ AIPN Gd, WUSW, 05/02, t. 23, Sprawozdania i tablice dyscyplinarne, miesięczne i kwartalne KW MO w Gdańsku za 1954 r., k. 70–74.

⁷² *Ibidem*, Tablica porównawcza wykroczeń funkcjonariuszy MO tutejszego województwa za II kwartał 1954 r., k. 4.

⁷³ AIPN Gd, WUSW, 05/02, t. 23, Pismo komendanta wojewódzkiego MO w Gdańsku do naczelnika Wydziału VI KW MO w Gdańsku, 28 V 1954 r., k. 22.

⁷⁴ AIPN, KG MO, 235/16, Książka etatowa Wydziału VI i Kadr z lat 1952–1954, k. 1–21.

⁷⁵ AIPN Gd, WUSW, 216/77, t. 2, Rozkaz organizacyjny komendanta głównego MO nr 04/KG/55, 6 IV 1955 r., k. 22–25.

Zarząd Ochrony Funkcjonariuszy MSW

Do pomysłu ponownego utworzenia aparatu kontroli wewnętrznej w Milicji Obywatelskiej powrócił minister spraw wewnętrznych gen. Czesław Kiszczak w 1984 r. W okresie stanu wojennego i w pierwszych latach po nim doszło do ograniczonej re-stalinizacji systemu rządów komunistycznych w Polsce. Widoczne było to zwłaszcza w zaostrzaniu prawa karnego, wprowadzeniu dostaw obowiązkowych, przywróceniu w resorcie spraw wewnętrznych zarządu polityczno-wychowawczego czy właśnie ogniw inwigilacji funkcjonariuszy MSW.

Nieprzekonująca jest teza, że główną przyczyną utworzenia Zarządu Ochrony Funkcjonariuszy MSW było zamordowanie księdza Jerzego Popiełuszki przez funkcjonariuszy SB. U podstaw powołania tej struktury leżały raczej wcześniejsze postawy niektórych pracowników MSW, jak np. próba utworzenia Niezależnego Związku Zawodowego Funkcjonariuszy MO, kontakty przedstawicieli kadr MSW z działaczami „Solidarności” (najgłośniejsza sprawa Adama Hodysza) czy odbywane przez nich praktyki religijne⁷⁶.

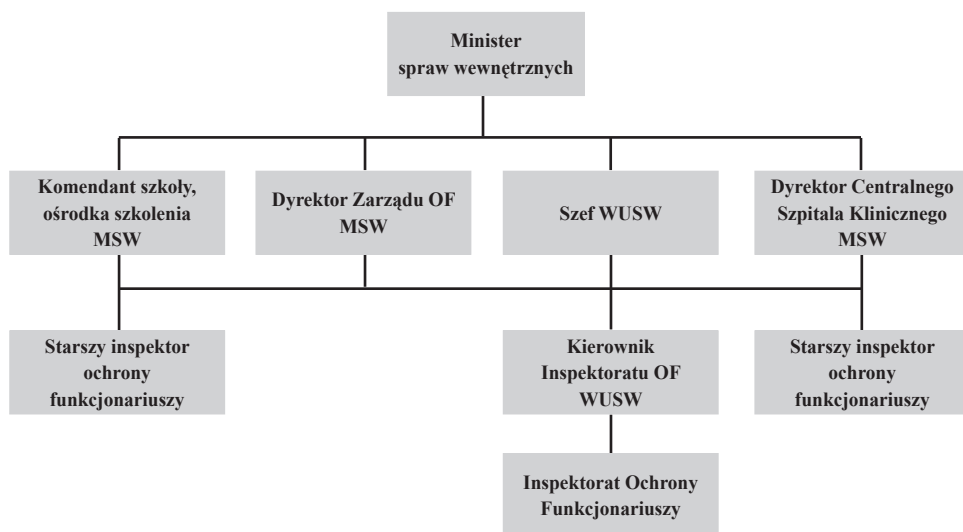
27 grudnia 1984 r. minister spraw wewnętrznych wydał zarządzenie nr 0072/84 w sprawie organizacji i zakresu działania Zarządu Ochrony Funkcjonariuszy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych⁷⁷. Na podstawie tego aktu w MSW utworzono Zarząd Ochrony Funkcjonariuszy, a w wojewódzkich urzędach spraw wewnętrznych, szkołach i ośrodkach szkolenia powołano inspektoraty i wyodrębnione organizacyjnie stanowiska inspektorów ds. ochrony funkcjonariuszy. Zarząd Ochrony Funkcjonariuszy podlegał bezpośrednio ministrowi spraw wewnętrznych, inspektoraty zaś – szefom WUSW, komendantom szkół i ośrodków szkolenia oraz dyrektorowi Centralnego Szpitala Klinicznego MSW. Struktur ochrony funkcjonariuszy nie powołano w KG MO oraz w rejonowych urzędach spraw wewnętrznych. Organizację aparatu ochrony funkcjonariuszy MSW prezentuje schemat 4.

W skład Zarządu Ochrony Funkcjonariuszy wchodziły: Zespół I ds. SB, Zespół II ds. MO, Zespół III ds. Pracowników Cywilnych, Zespół IV ds. Analityczno-Ogólnych oraz Kartoteka Specjalna⁷⁸. W inspektoratach WUSW zadania zespołów wykonywali wyznaczeni funkcjonariusze. Podział zadań nie był jednak odwzorowaniem struktury ZOF. Na przykład w WUSW w Gdańsku trzech funkcjonariuszy zajmowało się wy-

⁷⁶ Szerzej zob. D. Wicenty, *Kiszczakowska „policja w policji”* ..., s. 136–141.

⁷⁷ AIPN Gd, WUSW, 0046/678, t. 1, Zarządzenie nr 0072/84 ministra spraw wewnętrznych w sprawie organizacji i zakresu działania Zarządu Ochrony Funkcjonariuszy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, 27 XII 1984 r., k. 519–521.

⁷⁸ *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 3: 1975–1990, red. P. Piotrowski, Warszawa 2008, s. 31; AIPN Gd, 0046/678, t. 1, Instrukcja nr 1/85 dyrektora Zarządu Ochrony Funkcjonariuszy MSW w sprawie form, treści, zakresu i trybu rejestracji osób i spraw oraz zasad udzielania informacji, 5 IV 1985 r., k. 504–508.

Schemat 4. Struktura organizacyjna aparatu ochrony funkcjonariuszy MSW

Źródło: Opracowanie własne na podstawie zarządzenia nr 0072/84 ministra spraw wewnętrznych w sprawie organizacji i zakresie działania Zarządu Ochrony Funkcjonariuszy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych.

działaniami milicyjnymi WUSW i jednostkami terenowymi, jeden – sprawami SB, a kolejny – Zmotoryzowanymi Odwodami Milicji Obywatelskiej w Gdańsku⁷⁹.

Na podstawie pisma dyrektora organizacyjno-prawnego MSW z 23 grudnia 1985 r. z dniem 1 stycznia 1986 r. ZOF został włączony w struktury SB⁸⁰. Na czele ZOF stał płk Jacek Sosnowski, który sprawował funkcję dyrektora do 1 listopada 1987 r. Jego następcą został płk Stanisław Dębski, pełnił on funkcję dyrektora ZOF bardzo krótko, gdyż od 1 listopada do 18 grudnia 1987 r. Ostatnim szefem pionu ochrony funkcjonariuszy był płk Sylwester Gołębiowski, sprawujący funkcję od 1 lutego 1988 do 1 marca 1990 r.⁸¹

Zgodnie z zarządzeniem 0072/84 ZOF MSW był odpowiedzialny za zapobieganie i zwalczanie najpoważniejszych naruszeń prawa, postaw i zachowań mogących wyrządzić poważne szkody interesom resortu spraw wewnętrznych oraz politycznym, społecznym i gospodarczym interesom państwa. Zakresem podmiotowym obejmował funkcjonariuszy oraz pracowników cywilnych MSW. W tym celu ZOF mógł podejmować wobec wymienionych osób działania sprawdzające i operacyjne polegające na:

- 1) analizowaniu informacji o naruszeniach prawa przez pracowników MSW;

⁷⁹ AIPN Gd, 0046/678, t. 1, Szczegółowy zakres działania Inspektoratu Ochrony Funkcjonariuszy Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych w Gdańsku, 26 III 1985 r., k. 484.

⁸⁰ AIPN Gd, WUSW, 0046/675, Rozkaz organizacyjny nr 06/GD/86 szefa WUSW w Gdańsku, 6 I 1986 r., k. 15; *Aparat bezpieczeństwa w Polsce...*, s. 31.

⁸¹ *Aparat bezpieczeństwa w Polsce...*, s. 72.

- 2) prowadzeniu czynności sprawdzających i rozpracowań operacyjnych w przypadku:
  - podejmowania działalności przeciwko interesom politycznym PRL,
  - infiltracji resortu przez przeciwnika politycznego lub element przestępczy,
  - popełnienia przestępstw kryminalnych i gospodarczych o znacznym stopniu społecznego niebezpieczeństwa czynu,
  - naruszeń tajemnicy państwowej i służbowej,
  - nadmiernego i nieuzasadnionego bogacenia się.
- 3) podejmowaniu przedsięwzięć operacyjnych w celu stwierdzenia faktu naruszenia prawa przez funkcjonariuszy lub pracowników cywilnych w odniesieniu do spraw będących przedmiotem postępowania;
- 4) przekazywaniu wstępnie sprawdzonych informacji mających charakter kompromitujący funkcjonariuszy lub pracowników cywilnych MSW do Departamentu Kadr MSW, Zarządu Polityczno-Wychowawczego MSW i kierownika jednostki organizacyjnej będącego przełożonym funkcjonariusza (pracownika cywilnego) w celu podejmowania działań wychowawczych, wniosków dyscyplinarnych lub personalnych;
- 5) przekazywaniu materiałów potwierdzających naruszenie prawa przez funkcjonariusza lub pracownika cywilnego do jednostki śledczej w celu dalszego postępowania na ogólnie przyjętych zasadach;
- 6) prowadzeniu prac analityczno-informacyjnych mających za przedmiot przebieg i wyniki spraw prowadzonych przeciwko funkcjonariuszom oraz uogólnianiu doświadczeń w celu ich wykorzystywania w dalszych działaniach pionu ochrony funkcjonariuszy, a także wypracowania określonych przedsięwzięć profilaktycznych;
- 7) opiniowaniu kandydatów na stanowiska do prac w pionie ochrony funkcjonariuszy;
- 8) nadzorowaniu i wytyczaniu kierunków działania inspektoratów i wyodrębnionych organizacyjnie stanowisk etatowych ochrony funkcjonariuszy.

Uszczegółowienie zadań oraz form i metod pracy pionu ochrony funkcjonariuszy MSW przyniosły kolejne normatywy: zarządzenie nr 0073/84 ministra spraw wewnętrznych w sprawie metod i środków pracy pionu ochrony funkcjonariuszy⁸², ramowy zakres działania inspektoratów OF MSW⁸³, zasady postępowania wyjaśniających w pionie ochrony funkcjonariuszy MSW⁸⁴.

---

⁸² AIPN Gd, WUSW, 0046/678, t. 1, Zarządzenie ministra spraw wewnętrznych w sprawie uprawnień oraz metod i środków pracy pionu ochrony funkcjonariuszy i pracowników cywilnych, 27 XII 1984 r., k. 514–516.

⁸³ AIPN Gd, WUSW, 0046/678, t. 1, Ramowy zakres działania inspektoratów ochrony funkcjonariuszy WUSW i starszych inspektorów ochrony funkcjonariuszy w szkołach, ośrodkach szkolenia MSW i CSK MSW, 22 II 1985 r., k. 488–493.

⁸⁴ *Ibidem*, Zasady prowadzenia postępowania wyjaśniających w pionie ochrony funkcjonariuszy MSW, 21 V 1987 r., k. 474–475.

Wobec osób podejrzewanych o czyny wymienione w zarządzeniu 0072/84 funkcjonariusze aparatu ochrony funkcjonariuszy mogli stosować wszelkie środki i metody pracy operacyjnej według zasad obowiązujących w SB i MO. Na tej podstawie mieli do dyspozycji najszerszy zakres metod i form pracy operacyjnej w resorcie spraw wewnętrznych. Obowiązujące ówczesne podstawowe instrukcje o pracy operacyjnej MO oraz SB⁸⁵ zawierały wiele punktów wspólnych, ale również sporo różnic. Tylko w zakresie osobowych źródeł informacji instrukcja SB wymieniała: tajnego współpracownika, kontakt operacyjny, konsultanta, natomiast instrukcja milicyjna: tajnego współpracownika, osobę zaufaną, osobę informującą, konsultanta.

Zarządzenie o pracy pionu ochrony funkcjonariuszy zawierało zakaz pozyskiwania tajnych współpracowników spośród funkcjonariuszy MSW. Wyjątkiem była sytuacja, gdy zagrożony był ważny interes państwa. Wówczas na TW można było pozyskać funkcjonariusza na podstawie materiałów kompromitujących. Po wykorzystaniu operacyjnym funkcjonariusz taki podlegał zwolnieniu z resortu z zachowaniem prawa do emerytury⁸⁶. Tajnych współpracowników można było pozyskiwać spośród pracowników cywilnych MSW oraz spoza resortu. Przepisy nie zabraniały pozyskiwania funkcjonariuszy w pozostałych kategoriach osobowych źródeł informacji. Kontakty operacyjne oraz osoby zaufane nie wymagały rejestracji w ewidencji operacyjnej⁸⁷. Ze sprawozdań IOF w Gdańsku wynika, że korzystano z tej kategorii źródeł osobowych⁸⁸.

Podstawową formą pracy operacyjnej pionu ochrony funkcjonariuszy było rozpracowanie operacyjne. Prowadzono również sprawy operacyjnego sprawdzenia. Na podstawie fragmentarycznych sprawozdań trudno ustalić, czy prowadzono również inwigilację przewidzianą w instrukcji milicyjnej. Korzystano także z techniki operacyjnej – podsłuchów, obserwacji, perlustracji korespondencji⁸⁹. Czynności jawne pionu ochrony funkcjonariuszy polegały na prowadzeniu postępowań wyjaśniających⁹⁰.

⁸⁵ *Ibidem*, Zarządzenie 0052/74 ministra spraw wewnętrznych w sprawie pracy operacyjnej Milicji Obywatelskiej, 5 VII 1974 r., k. 95–115; Zarządzenie nr 006/70 ministra spraw wewnętrznych w sprawie pracy operacyjnej Służby Bezpieczeństwa resortu spraw wewnętrznych, 1 II 1970 r. [w:] *Instrukcje pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa 1945–1989*, oprac. T. Ruzikowski, Warszawa 2004, s. 121–139.

⁸⁶ AIPN Gd, WUSW, 0046/678, t. 1, Zarządzenie ministra spraw wewnętrznych w sprawie uprawnień oraz metod i środków pracy pionu ochrony funkcjonariuszy i pracowników cywilnych, 27 XII 1984 r., k. 515.

⁸⁷ J. Marcinkowski, *Kontakt operacyjny – przepisy i praktyka* [w:] *Osobowe źródła informacji – zagadnienia metodologiczno-źródłoznawcze*, red. F. Musiał, Kraków 2008, s. 89–101; AIPN Gd, WUSW, 0046/678, t. 1, Zarządzenie 0052/74 ministra spraw wewnętrznych w sprawie pracy operacyjnej Milicji Obywatelskiej, 5 VII 1974 r., k. 104–106.

⁸⁸ AIPN Gd, WUSW, 0046/681, Sprawozdanie kierownika IOF WUSW w Gdańsku za 1988 r., k. 129; *ibidem*, Sprawozdanie kierownika IOF WUSW w Gdańsku za 1989 r., k. 92.

⁸⁹ AIPN Gd, WUSW, 0046/678, t. 1, Zarządzenie ministra spraw wewnętrznych w sprawie uprawnień oraz metod i środków pracy pionu ochrony funkcjonariuszy i pracowników cywilnych, 27 XII 1984 r., k. 515; AIPN Gd, WUSW, 0046/681, Sprawozdanie kierownika IOF WUSW w Gdańsku za 1988 r., k. 103–129.

⁹⁰ AIPN Gd, WUSW, 0046/678, t. 1, Zasady prowadzenia postępowań wyjaśniających w pionie ochrony funkcjonariuszy MSW, 21 V 1987 r., k. 474–475.

W trakcie tego postępowania rozpytywano osoby z otoczenia podmiotu podejrzeń, odbierano ich oświadczenia i wyjaśnienia osoby podejrzewanej, gromadzono dokumenty i dowody rzeczowe. Czynności te nie miały charakteru procesowego i przypominały funkcjonujące ówczesnie i obecnie postępowanie sprawdzające w procesowym prawie karnym. Sprawy operacyjne i postępowania wyjaśniające mogły zakończyć się: oczyszczeniem z zarzutów, rozmową profilaktyczno-ostrzegawczą, wszczęciem postępowania dyscyplinarnego, wszczęciem postępowania przygotowawczego przez pion śledczy lub prokuraturę, zwolnieniem z resortu ze względu na dobro służby.

Odmienne uregulowany był nadzór nad funkcjonariuszami ZOMO, którzy odbywali zastępczą zasadniczą służbę wojskową w milicji. Pracę operacyjną wobec tych milicjantów prowadzano w myśl rozdziałów II–VI instrukcji o działalności kontrwywiadowczej w jednostkach wojskowych MSW⁹¹. W świetle tej instrukcji osobowe źródła informacji dzieliły się na tajnych współpracowników, nieoficjalnych pracowników oraz osoby zaufane. Nową kategorią nieznaną w pracy operacyjnej MO i SB był nieoficjalny pracownik. Nieoficjalnego pracownika pozyskiwano na zasadzie dobrowolności w celu kierowania pracą tajnych współpracowników do realizacji zadań profilaktyczno-rozpoznawczych w jednostkach wojskowych, a w tym przypadku – w jednostkach ZOMO. Wobec funkcjonariuszy ZOMO nie było ograniczeń w zakresie pozyskiwania ich do określonych kategorii osobowych źródeł informacji⁹². W ZOMO w Gdańsku IOF posiadał ulokowanego jednego nieoficjalnego pracownika⁹³. Wobec pododdziałów ZOMO oficerowie ZOF mogli wszczynać i prowadzić sprawy obiektowe⁹⁴.

Szczegółowe zadania pionu OF wobec zomowców zostały określone w wytycznych dyrektora ZOF MSW z 14 sierpnia 1985 r.⁹⁵ Polegały one na rozpoznaniu i zapobieganiu: przestępczej działalności politycznej oraz kryminalnej, kolportowaniu nielegalnych wydawnictw, próbom penetracji pododdziałów przez obce służby specjalne, dezercjom, innym zdarzeniom wpływającym negatywnie na gotowość bojową pododdziałów. W tym celu funkcjonariusze IOF WUSW mieli przeanalizować wszystkie akta osobowe zomowców, rozważyć przejęcie OZI współpracujących z MO lub SB przed służbą woj-

⁹¹ *Ibidem*, Zarządzenie nr 0014/85 ministra spraw wewnętrznych w sprawie wprowadzenia do użytku służbowego instrukcji o działalności kontrwywiadowczej w jednostkach wojskowych MSW, 20 II 1985 r., k. 138–227. Instrukcja opublikowana w: P. Piotrowski, *Uwagi o funkcjonowaniu i metodologii pracy operacyjnej Zarządu II Sztabu Generalnego WP oraz Wojskowej Służby Wewnętrznej Jednostek Wojskowych MSW* [w:] *Osobowe źródła informacji...*, s. 482–518. Decyzję o zastosowaniu instrukcji wobec funkcjonariuszy ZOMO podjął Czesław Kiszczak 10 VIII 1985 r.

⁹² AIPN Gd, WUSW, 0046/678, t. 1, Zarządzenie ministra spraw wewnętrznych w sprawie uprawnień oraz metod i środków pracy pionu ochrony funkcjonariuszy i pracowników cywilnych, 27 XII 1984 r., k. 515.

⁹³ AIPN Gd, WUSW, 0046/681, Sprawozdanie kierownika IOF WUSW w Gdańsku za 1988 r., k. 103–129.

⁹⁴ AIPN Gd, WUSW, 0046/678, t. 1, Pismo dyrektora ZOF MSW, 31 X 1985 r., k. 463.

⁹⁵ *Ibidem*, Wytyczne dyrektora ZOF MSW dotyczące ochrony operacyjnej funkcjonariuszy odbywających zasadniczą służbę wojskową w pododdziałach centralnego podporządkowania ZOMO, 14 VIII 1985 r., k. 467–469.

skową oraz wytypować kandydatów na TW i NP. Wobec pododdziałów ZOMO prowadzono specjalne teczki robocze, które zawierały wszystkie dokumenty jawne i niejawne związane z tzw. ochroną kontrwywiadowczą jednostki. Teczki te jak większość dokumentacji pionu ochrony funkcjonariuszy zostały zniszczone w 1990 r.⁹⁶

Zarząd Ochrony Funkcjonariuszy MSW został rozwiązany Zarządzeniem nr 28/90 ministra spraw wewnętrznych z 15 lutego 1990 r.⁹⁷

Zestawienia liczby spraw kryminalnych prowadzonych wobec pracowników MSW możemy dokonać za lata 1986–1989. W tym czasie przeprowadzono 2770 spraw operacyjnych wobec pracowników MSW, z czego za popełnione przestępstwa kryminalne 755, co stanowiło 27,26 proc. ogółu prowadzonych spraw. Jeżeli do tej kategorii dodamy przestępstwa gospodarcze oraz powiązania pracowników MSW z elementem przestępczym, to wskaźnik wyniesie 46,32 proc.⁹⁸ Można przypuszczać, że większość spraw dotyczyła funkcjonariuszy MO. Po pierwsze, na dzień 31 lipca 1989 r. liczba etatów milicyjnych w MSW wynosiła 74 842, a SB – 24 390. Był to więc stosunek liczbowy 3 do 1. Po drugie, z przeglądu spraw prowadzonych przez IOF WUSW w Gdańsku wynika, że milicjanci częściej popełniali przestępstwa kryminalne niż funkcjonariusze SB⁹⁹ i można przyjąć, iż taka tendencja była w całym kraju. W latach 1985–1988 tymczasowo aresztowano i skazano w woj. gdańskim dwudziestu milicjantów i dwóch funkcjonariuszy SB¹⁰⁰.

Najczęściej popełnianymi przestępstwami pospolitymi przez milicjantów w latach 1985–1990 były: korupcja, uczestnictwo w grupach przestępczych, pobicia obywateli oraz kradzieże.

Zakończenie

Aparat kontroli wewnętrznej w Milicji Obywatelskiej powołany został przede wszystkim do inwigilowania i eliminowania ze służby osób nastawionych wrogo czy też krytycznie do ustroju Polski Ludowej i funkcjonowania formacji milicyjnej. Działania pionu specjalnego wielokrotnie nosiły znamiona nękania milicjantów na podsta-

---

⁹⁶ AIPN Gd, WUSW, 0046/681, Protokół zniszczenia dokumentów IOF WUSW w Gdańsku, 19 I 1990 r., k. 16–17.

⁹⁷ *Aparat bezpieczeństwa w Polsce...*, s. 32.

⁹⁸ Obliczenia na podstawie danych w publikacji: D. Wicenty, *Kiszczakowska „policja w policji”...*, s. 151–152.

⁹⁹ AIPN Gd, WUSW, 0046/681, Sprawozdanie kierownika IOF WUSW w Gdańsku za 1988 r., k. 103–128; *ibidem*, Sprawozdanie kierownika IOF WUSW w Gdańsku za 1989 r., k. 83–92.

¹⁰⁰ AIPN Gd, WUSW, Szyfrogram nr 202 zastępcy szefa ds. polityczno-wychowawczych RUSW w Gdyni, 5 XII 1988 r., k. 10, *ibidem*, Pismo kierownika IOF WUSW w Gdańsku mjr. Edmunda Muchy do zastępcy dyrektora ZOF w Warszawie, b.d., k. 17–26.

wie wątpliwych donosów. Paradoxem jest to, że nawet milicyjny „politruk” (zastępca komendanta ds. polityczno-wychowawczych) w KP MO w Słupsku był zbulwersowany metodami działania tego aparatu. W Centrum Wyszkozenia MO w Słupsku wszyscy byli policjanci państwowi oraz przedwojenni żołnierze zawodowi zatrudnieni w MO byli inwigilowani, wielu z nich bezpodstawnie aresztowano i skazano¹⁰¹.

Mimo że z zachowanych statystyk wynika, iż większość spraw wykrytych stanowiły przestępstwa kryminalne popełnione przez milicjantów, musimy pamiętać, że duża część spraw operacyjnych o czyny polityczne kończyła się wydaleniem ze służby czy zmuszeniem do odejścia ze służby, a więc nie znajdowała epilogu na sali sądowej.

Nie można oczywiście pominąć faktu, że aparat wewnętrzny zwalczał przestępczość kryminalną wśród funkcjonariuszy MO. Wydaje się, że najbardziej efektywnie w tym kierunku działał Zarząd Ochrony Funkcjonariuszy¹⁰². Wiele przestępstw popełnionych przez funkcjonariuszy MO zapewne nie ujrzałoby światła dziennego, gdyby tego aparatu nie było. Z drugiej strony aparat kontroli wewnętrznej w MO funkcjonował w państwie totalitarnym, w służbach ochraniających ten system i aby utrzymać nad nimi kontrolę, siłą rzeczy stosował metody totalitarne wobec funkcjonariuszy własnej formacji.

Tomasz Pączek

The internal control apparatus fighting crime in the Citizens' Militia (1945-1990)

Summary

In the years between 1944–1955 the Citizens' Militias officers were responsible to military courts for crimes committed. On 1st May 1955, the law requiring the transfer of all criminal cases against MO officers to common courts came into force. Such a legal status lasted until the Civil Militia was dissolved, until 1990. The exception was the period of martial law (1981–1983), when the militiamen were again subject to the jurisdiction of military courts. The special divisions of Ministry of Public Security and Citizens' Militia has dealt with the crime prevention among MO officers. The last of them was the Management of the Protection of Officers, appointed in 1985 by the Ministry of Internal Affairs, which operated until 1990.

Key words: Citizens' Militia, Officer's crime, MO's special division, faculty for MO officers, Management of the Protection of Officers of Ministry of Internal Affairs

---

¹⁰¹ T. Pączek, *Kadra kierownicza Centrum Wyszkozenia Milicji Obywatelskiej w Słupsku w latach 1945–1947* [w:] *225 lat policji w Polsce. Geneza i ewolucja policji*, t. 1, red. P. Majer, M. Sero-ka, Olsztyn 2017, s. 283–308.

¹⁰² D. Wicenty, *Kiszczakowska „policja w policji”...*, s. 149 i n.